

IMOLA megújuló országos könyvtári szolgáltatások Magyarországon

Tóth Kornél
MTA SZTAKI

NWS 2009. Szeged

2009.06.17.

Visszatekintés

- A hazai közös katalogizálás története (előzmények):
 - **OSZKÁR** (1990-1994, Vajda Erik, 2 változat)
 - **KözElKat** (TEMPUS projekt 1996-, virtuális katalógus, már nem működik)
 - **Vocal** (Voyager/Corvina rendszer közös katalógusa 1998-, később az ODR alapja)

MOKKA - történet

- Dr. Mader Béla nevéhez köthető az elgondolás (elsődleges cél a párhuzamos feldolgozás elkerülése)
- 1996: MOKKA Egyesület megalakulása (15 taggal, később bővül 17-re)
- Projekt-szervező Vajda Erik (2001-ig)

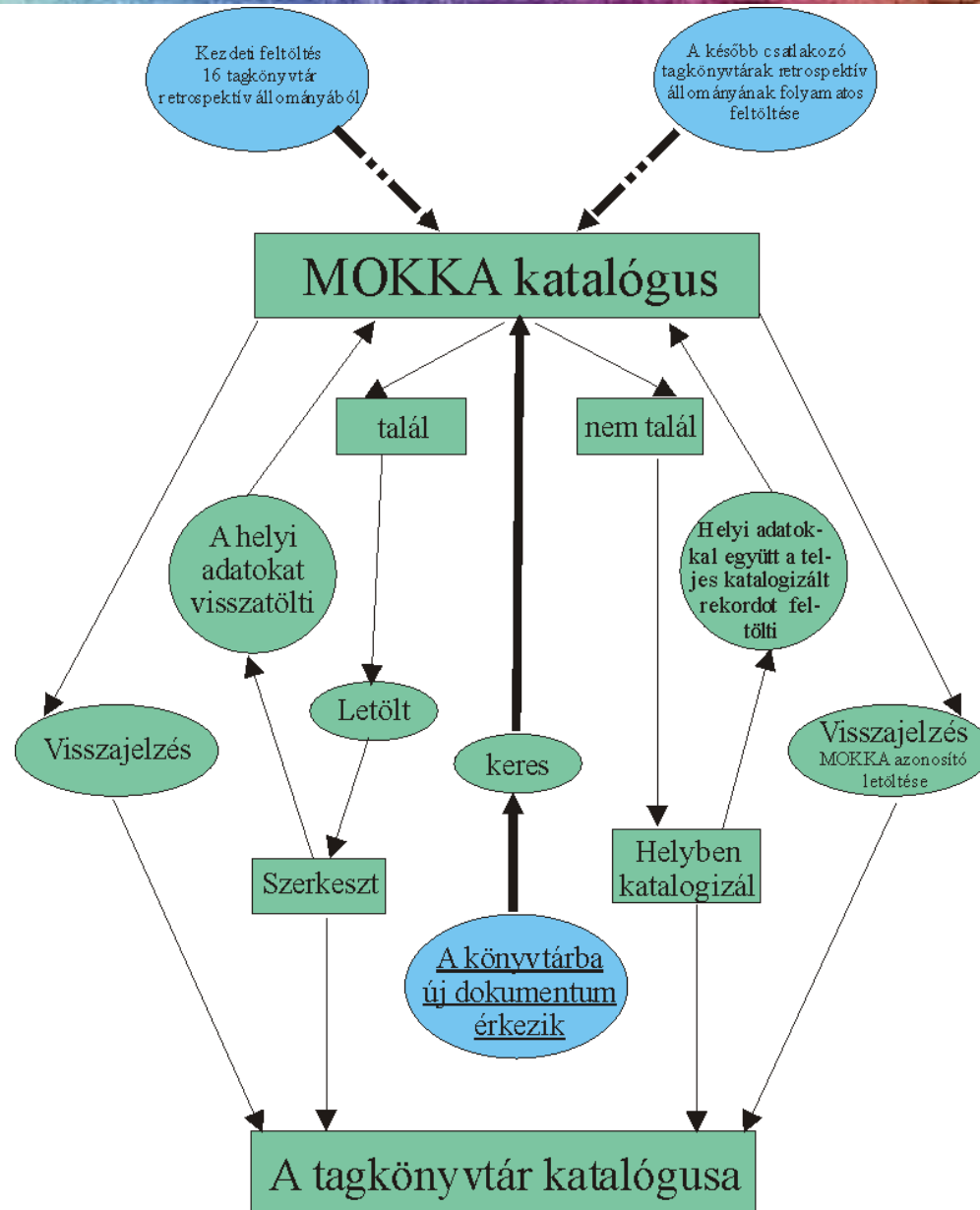
MOKKA - történet (2)

- Tényleges indulás 2003-ban
- 2001-2007-ig projektvezető Bakonyi Géza
- 2006: bővítés, nagy közművelődési (megyei) és országos szakkönyvtárak
- Jelenlegi projektvezetők: Bánkeszi Katalin (OSZK) és dr. Koltay Klára (DEENK)
- 2009: TÁMOP pályázat (3. szakasz kezdete)

MOKKA - működési modell

- **Adatbázis:** valódi, fizikailag egybetöltött rekordok
- Vajda Erik által „C” típusúnak nevezett **működési modell** (többféle könyvtári rendszer használata miatt nem volt megvalósítható a teljesen közös rendszer). A működési modellt szemlélteti az 1. ábra:

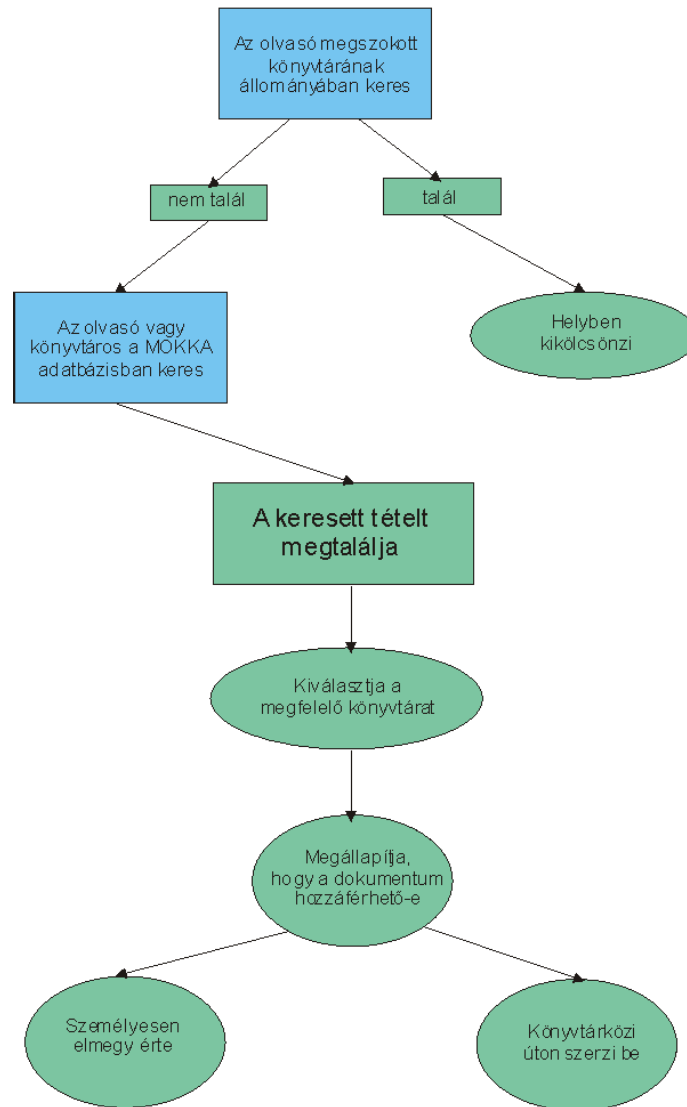
1. ábra. A MOKKA működési modellje a feldolgozó szempontjából (a MOKKA honlapjáról)

MOKKA - működési modell (2)

- A működés másik vetülete a webes felület, amelyen az olvasó - vagy a könyvtárközi keresést, ill. MARC letöltést végző könyvtáros - találkozik a rendszerrel. Ezt szemlélteti a 2. ábra:

2. ábra. A MOKKA működési modellje az olvasó vagy KKK kérést teljesítő könyvtáros szempontjából (a MOKKA honlapjáról)

A MOKKA kritikája

Két kijelentés előljáróban:

- A **konceptió** jó volt, lényegében ma is helytálló
- A MOKKA **jelentős szerepet játszott** és játszik ma is a közös katalogizálás, elsősorban a párhuzamos feldolgozás elkerülése terén

A MOKKA kritikája (2)

- Duplum-ellenőrzés hiányosságai
- Feltöltések metódusa: nem egységes, a kötegelte (batch) feltöltés sokszor késedelmet szenved; a feltöltő intézmény azonosítása szerver IP alapján tökéletlen megoldás
- Rendszerfüggetlenség nem valósult meg

A MOKKA kritikája (3)

- **Visszajelzések** hiányosságai (a batch feltöltésnél nem tudni, mi és mikor került be az adatbázisba)
- **Hibás karakterkészlettel** történő betöltés (javítása nagyon elhúzódott, hosszú évekig hibásan szerepeltek a rekordok)
- **Hibajavítás nehézkessége** általában (adatszerkezet!)

ODR - történet

- Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (ma **OKM**) által támogatott KKK és dokumentum-szolgáltatási rendszer.
- A szolgáltatás **gazdája a DEENK**
- Webes felület kialakítása saját erőből
- **Vocal alapra** épül

ODR - működés

- **Webes felület:** innovatív, jól használható, a könyvtárosok szeretik, a mindennapi munkát támogatja
- **Adatbázis építése:** ezen a téren vannak gondok. Alapvető kettősség:
 - Vocal könyvtárak
 - Többi könyvtár (néhány MARC betöltéssel, a többség csak ISBN alapú lelőhely-információval)

ODR - kritika

- A fenti kettősségből adódóan több könyvtár állománya **alulreprezentált** módon (bizonyos esetekben nagyon hiányosan) került be az ODR-be
- Következmény: **pénzügyi hátrány** is érte ezeket a könyvtárakat a KKK és ODR támogatás csökkenése miatt

ODR - kritika (2)

Az ODR **szerver üzemtetési problémái:**

- Elöregedett és túlterhelt szerver
- Minisztériumi pénzügyi támogatás csökkentése, majd megszűnése
- Következmény: akadozó szolgáltatás
- A DEENK saját erőből tartja fenn

Egyéb közös katalógusok

- **NPA** = Nemzeti Periodika Adatbázis, a hazai könyvtárakban található külföldi időszaki kiadványok központi katalógusa
- **MOKKA-R**, a MOKKA régi könyves kiegészítése
- **Theca**: egyházi könyvtárak keresőrendszere

Egyéb közös katalógusok (1)

- **Szirén**, majd **Szikla** központi adatbázis
- **HunKat**: nyitott katalógus, jelenleg elsősorban HunTéka könyvtárak
- **MetaLib**: elsősorban Aleph könyvtárak, szintén nyitott
- **Vocal**: Corvina könyvtárak

Egyéb közös katalógusok (2)

- **HUMANUS** : magyar vonatkozású humántudományi részdokumentumok bibliográfiai feldolgozása és szolgáltatása
- **Könyvtárportál**: fejlesztése összhangban van a magyar könyvtári stratégia „portál programjával” (Portál program - a könyvtárügy stratégiája 2008-2013.)

IMOLA - indoklás

Mi indokolja a változtatást, megújítást?

- Új igények, új lehetőségek megjelenése mind informatikai, mind könyvtáros szakmai vonatkozásban
- A megvalósult szolgáltatások működési hibái és hiányosságai
- A MOKKA és ODR adatbázisok párhuzamossága

IMOLA - bemutatás

- **IMOLA** = Integrált **MOKKA** + **ODR** + **OLA**
- A koncepció az elmúlt 2-3 év alatt alakult ki az **MTA SZTAKI** és a **Monguz Kft** könyvtári informatika műhelyében
- Felhasználja az **eddig tapasztalatokat** és beépíti a **legújabb műszaki megoldásokat**

IMOLA - alapelvek

- 1. Egységes alap
- 2. Teljességre törekvés
- 3. Többrétegűség és modularitás
- 4. Rendszerfüggetlenség, esélyegyenlőség
- 5. Automatizált működésmód
- 6. Monitoring szolgáltatások, visszajelzések
- 7. Nyitottság, új funkciók beépítése

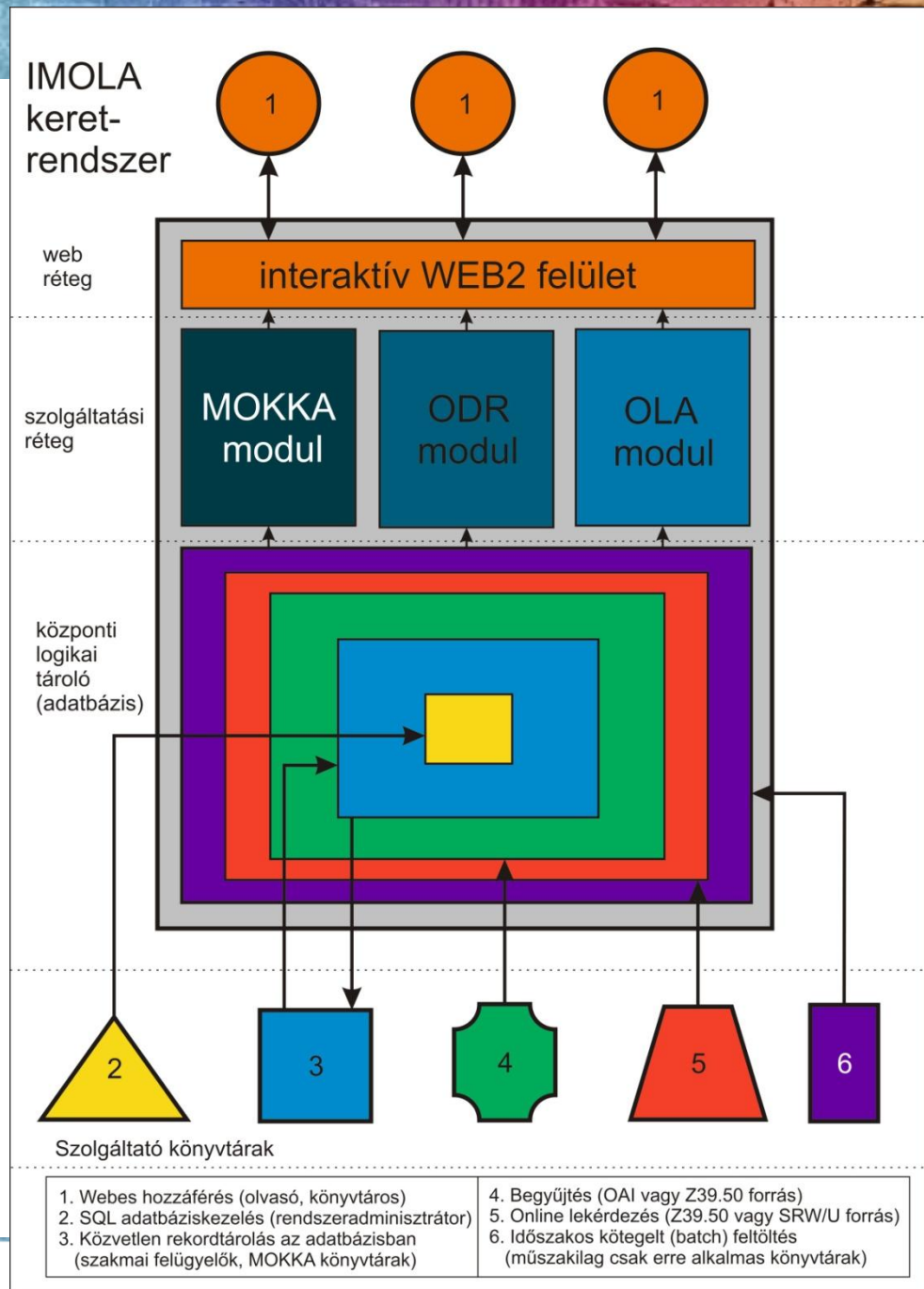
IMOLA - működési modell

- A modell sematikus rajzán megfigyelhetők a modulok, szolgáltatási és jogosultsági szintek és a központi adatbázis fő gyarapodási metódusai (3. ábra)

3. ábra. Az IMOLA modell

Hozzáférési szintek:

1. Webes (használók)
2. SQL (admin)
3. Rekordtárolás (MOKKA)
4. Begyűjtés (OAI, Z39.50)
5. Online lekérdezés (Z.39.50, SRW/U)
6. Időszakos, kötegelt (batch) feltöltés (műszakilag csak erre képes könyvtárak)

IMOLA - jogosultsági szintek

- Rendszeradminisztrátor (SQL hozzáférés, 2-3 fő javasolt)
- Szakmai felügyelői szint (supervisor, 3-5 fő javasolt, hozzáférés a háttértárakhoz is)
- Központi rekordtárolásra jogosultak (megközelítőleg mostani MOKKA kör, lehet bővebb, de éppen szűkebb is!)

IMOLA - jogosultsági szintek (2)

- Az összes többi könyvtár (műszaki felkészültségtől függően):
 - begyűjtéses módszer (teljesen automatikus)
 - online lekérdezéssel (teljesen automatikus)
 - időszakos, „kötegelt” feltöltés (manuális, a fogadó rész automatizálható)

IMOLA - logikai tároló

- A logikai tároló **többrétegű, hibrid adatbázis**
- **Többrétegűség:** jogosultsági és szolgáltatási rétegeket lehet elkülöníteni
- **Hibrid jelleg:** épülését tekintve négy, jól elkülöníthető metódust használ

IMOLA - gyarapodási metódusok

- Közvetlen rekordtárolás a központi adatbázisban
- OAI-PMH vagy Z39.50 alapú **begyűjtés**
- Z39.50 vagy SRW/SRU alapú **online** (valós idejű) **lekérdezés**
- **Kötegelt** (batch) feltöltés

Közvetlen rekordtárolás

- Ide a **jelenlegi MOKKA** tagkönyvtárak tartozhatnak (bővítés? szűkítés?)
- A feldolgozó könyvtáros **felelőssége**: mikor teljes a rekord? Mikor menthető a központban?
- A működés többi része teljesen **automatizálható**
- Azonnali **visszajelzések** adhatók

Begyűjtés

- OAI-PMH vagy Z39.50 alapú lehet
- A rendszer központi része, a szolgáltatási pont (service provider) indítja el a műveletet, lekérdezi az adatszolgáltatót (data provider) és learatja (harvesting) az új, vagy módosult rekordokat.
- Teljesen automatikus működés

Online (valós idejű) lekérdezés

- Z39.50 vagy SRW/SRU alapú lehet
- SRW = Search/Retrieve Web Service
- SRU = Search/Retrieve URL Service
- Teljesen automatizálható
- Valósi idejű lekérdezés
- Nincs tárolás, virtuális rekord (duplum-probléma, „röptében” kell megoldani!)

Kötegelte (batch) feltöltés

- Csak ott, ahol az előzőek **egyike sem** megvalósítható!
- Nem automatizálható** a feltöltés, a könyvtáros vagy rendszergazda dolga, hogy elindítsa
- A fogadó rész automatizálható (megadott tárolóba kerülve „érezékeli” a feltöltést)

Duplum-ellenőrzés

- Az **összes** gyarapodási metódus esetében szükséges (az algoritmus részleteit nem tárgyalom, néhány fogalmat emelek ki)
- Az **eminens rekord**: a rekordokat minősítik (könyvtár besorolása, rekord minősége, MOKKA megfelelése alapján), és kijelölnek egyet, a többi ehhez viszonyítva lesz duplum

Duplum-ellenőrzés (2)

- **Virtuális rekord:** nem jelölünk ki eminens rekordot, hanem minden rekordot tárolunk az adatbázisban (az online lekérdezés eredményét a memóriában). Szintek:
 - konkrét, „szűretlen” rekordok
 - virtuális, „eszmei” rekord
 - mű szintű virtuális rekord (FRBR = Functional Requirements for Bibliographic Records)

Duplum-ellenőrzés (3)

- **Többkötetes művek:** külön fejezetet érdemelnek!
- Hazai gyakorlatban **3 jelentősen eltérő metódus** alakult ki, ezeket mutatom be a következő diákon:

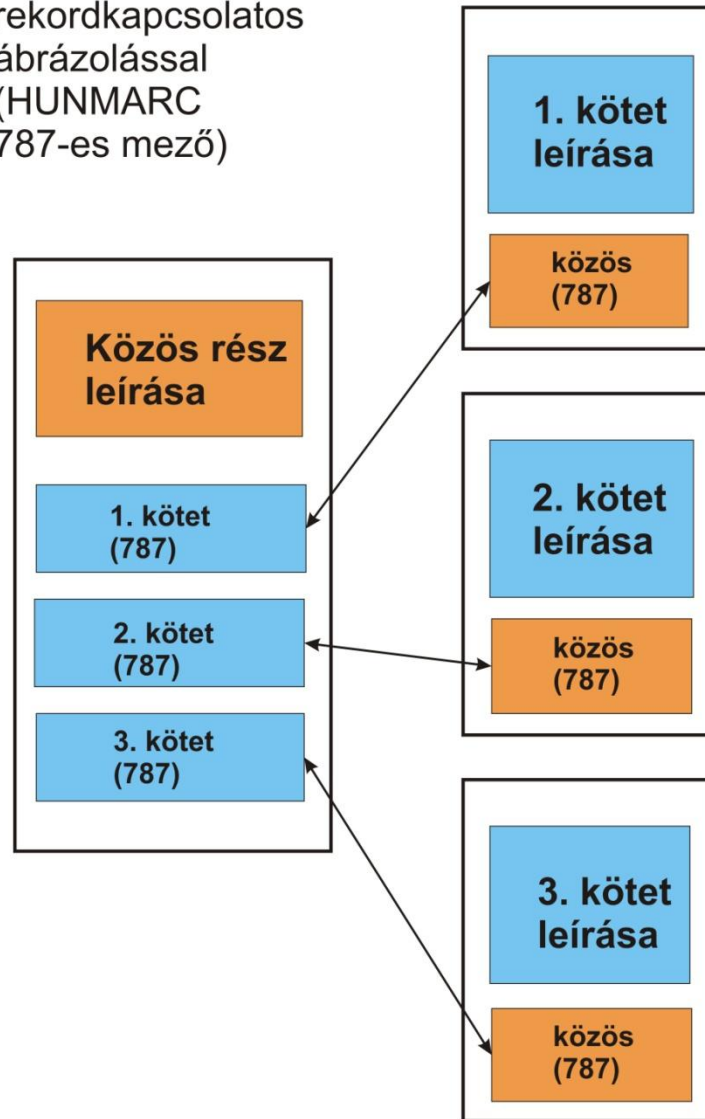
Többkötetes művek leírása (1)

- **Rekordkapcsolatos ábrázolás** (bibliográfiai rekordkapcsolat a **787-es mezőn** keresztül). Ez az OSZK hivatalos feldolgozási metódusa, egyúttal a HUNMARC szabvány is ezt ajánlja. (4. ábra)

4. ábra.
Háromkötetes mű
leírása
rekordkapcsolatos
ábrázolással

Többkötetes művek leírása

1. típus: többlépcsős leírás
rekordkapcsolatos
ábrázolással
(HUNMARC
787-es mező)

Többkötetes művek leírása (2)

- Többkötetes mű **egy rekordban**. MARC21 (korábbi USMARC) alapú feldolgozást követő könyvtárak zöme. Kötetadatok az **503-as** mezőben. (5. ábra)

2. típus: többkötetes mű többlépcsős
leírása egyetlen rekordban
(USMARC/MARC21 503-as mező)

5. ábra.
*Háromkötetes mű
leírása egy
rekordban*

Többkötetes művek leírása (3)

- Többkötetes mű minden egyes kötete **egy külön kötetrekordban**. (6. ábra)
- **Adatmodellezési** szempontból ez a legjobb megoldás, mert egy entitásnak (könyvtári egységnek) egy rekord felel meg:
1 monografikus egység = 1 bibliogr. rekord

3. típus: többkötetes mű egylépcsős leírása
több kötetrekordban (1 kötet = 1 rekord)

6. ábra.
*Háromkötetes mű
leírása három
kötetrekordban*

Többkötetes művek leírása (4)

- A probléma megoldása (javaslat):
 - Eldönteni, hogy mi legyen a **közös formátum**?
Jelenleg az 1-es, de jobb lenne a 3-as
 - Olyan algoritmust kidolgozni, ami felismeri a többkötetes művet és képes „**lefordítani**” a **közös formátumra**
 - Ezen a közös formátumon végrehajtani a duplum-ellenőrzést

IMOLA - modulok

- MOKKA
- ODR
- OLA
- WEB2
- További lehetőségek...

IMOLA - MOKKA modul

- **Adatbázis funkció** (ld. logikai tároló gyarapodási metódusai)
- **Rekordszolgáltató funkció:**
 - a könyvtári rendszer feldolgozó moduljába építve (interaktív kapcsolat)
 - webes felületen
 - Z39.50 szerverként
 - OAI szerverként

IMOLA - ODR - WEB modul

- Az ODR megjelenhet egyrészt a jelenlegihez hasonló webes felületen, ahol a már kialakított ODR funkcionalitást biztosítja kiegészítve újabb lehetőségekkel (pl. kérések folyamatos nyomon követése, ügyfélkapu...)

IMOLA - ODR - integrált modul

- Másrészt megjelenhet a könyvtári rendszerbe integrált kommunikációs protokoll használatával (ILL, NCIP vagy ezek alapján kialakított). A műveleteket a helyi rendszerből indítják, amely interaktív kapcsolatban áll az IMOLA ODR moduljával, adatokat fogad és küld (zárt hálózatot alkot).

IMOLA - OLA modul

- Mind a MOKKA, mind az ODR webes felülete egyúttal szolgálhat lelőhely-adatbázisként is, de emellett kialakítható lenne egy **speciális keresőfelület**, amelyen nagyon **részletes** és **differenciált** szempontok szerint lehetne keresni (földrajzi közelség, gyűjtőkör, könyvtártípus, egyéb minőségi szempontok)

IMOLA - WEB2 modul

- Együttműködés a **Könyvtárportállal**: adatszolgáltatás, funkciók átvétele, megjelenítése, további fejlesztési lehetőségek (összehangolt fejlesztés szükséges, hogy ne párhuzamos funkciók alakuljanak ki)

A lehetőség! Pályázatok 2008.

- A hazai könyvtárügy nagy lehetőségét jelentik a 2008-ban kiírt **TIOP-1.2.3** és **TÁMOP-3.2.4** pályázatcsomagok. Az előbbi az **infrastruktúra** fejlesztését, a második a **szolgáltatások** fejlesztését támogatja.

TÁMOP-3.2.4 / 2008

- TÁMOP-3.2.4 keretében meghirdetett pályázatok a **központi fejlesztésekre**:
 - **MOKKA**
 - **ODR** megújítását célozzák
- **Veszély**: a két projekt **párhuzamossága** megmarad; nem valósulnak meg az igazán innovatív megoldások

Összefoglalás

IMOLA vezérelvek:

- A szolgáltatások **egységes, közös alapra** helyezése (párhuzamosság megszüntetése)
- Korszerű, **automatizált adatbázis-építés**
- Teljes **esélyegyenlőség** biztosítása
- **Új funkciók** bevezetése (szabványosság, WEB2...)

Zárszó

- Remélem, hogy a **közös katalogizálási törekvések** rövid áttekintése nem volt felesleges, az **IMOLA koncepció** bemutatása pedig hozzájárulhat ahhoz, hogy a vázolt célkitűzések a pályázati forrásokból megvalósuljanak!

**Köszönöm a megtisztelő
figyelmet!**